

๑. อรรถอุปสัค ๒๐ ตัว

อติ ยิ่ง, เกิน, ล่วง, แร่ง

อธิ ยิ่ง, ใหญ่, ทับ, ข้างบน, ครอบงำ, สวด, อธิษฐาน, ตัดสิน, ถึง

อนุ น้อย, ภายหลัง, ตาม, ไม่ขาดสาย, แร่ง, เหมือนกัน, ส่วน, กล่าวซ้ำ

อป ปราศ, หลีก, ตีเตียน, บูชา, ประทุษร้าย

อปิ หรือ ปิ ไกล, บน, มองหา, รวบรวม, ตีเตียน, คำถาม

อภิ ยิ่ง, ใหญ่, จำเพาะ, ข้างหน้า, พิเศษ, เหมาะสม, กราบไหว้

อว หรือ โอ ลง, แยกจากกัน, รู้, บริสุทธิ์, ตัดสิน, สถานที่, การลักขโมย

อา ทัว, ยิ่ง, กลับความ, เขตแดน, ถึง, प्रारธนา, เริ่มต้น, กอด, ถือเอา, ไกล, เรียก

อุ ขึ้น, นอก, ประเสริฐ, พลัดพราก, เกิดขึ้น, ได้สภาพ, ความสามารถ, สวด

อุป เข้าไป, ไกล, มั่น, กล่าวโทษ, ชื่อ, กระทำข้างหน้า, การบูชา

ทุ ชั่ว, ยาก, ไม่มี, น่าเกลียด, ผิดปกติ

นิ หรือ นี เข้า, ลง (ออก,ห้าม)

นิ เข้า, ลง, ไม่มี, ออก, ห้าม, ตัดสิน, เปรียบเทียบ, จบ, ละเอียด

ป ทัว, ข้างหน้า, ก่อน, ออก, ประการ, แยก, ใส่, प्रारธนา

ปติ หรือ ปฏิ เฉพาะ, ตอบ, ทวน, กลับ, เหมือนกัน, ถือเอา, รู้ตลอด, อาศัย

ปรา กลับความ, ที่อยู่, ความพยายาม, จำต้อง

ปริ รอบ, กำหนด, เว้น, กอด, นุ่ง, บูชา, การให้บริโภค, ดูหมิ่น, กล่าวโทษ

วิ วิเศษ, แจ้ง, ต่าง, ตรงกันข้าม, ปราศจาก, แยกจากกัน, ผิดปกติ

สั ดี, งาม, ง่าย, การต่อ, การย่อ, เสมอกัน, ร่วมกัน, เบื้องแรก, รวบรวม, ปิด, บริบูรณ์

สุ ดี, งาม, ง่าย, ด้วยดี, บริบูรณ์ (ศึกษาเพิ่มเติมรูปสัทธิที่ปนี หน้า ๕๐๐)

๒. อำนาจอุปสัคแปลงตัวเองได้

อติ แปลงเป็น **อจุจ** เช่น อจุเจติ ย่อมไปล่วง

อธิ แปลงเป็น **อชฌ** เช่น อชโณหริติ ย่อมกลืนกิน

อนุ แปลงเป็น **อว** (อุ ที่ อนุ เป็น อว) เช่น อเนวติ ย่อมหมุนไปตาม

อภิ แปลงเป็น **อพภ** เช่น อพภุคฺคจฺจติ ย่อมพุ่งขึ้น,เหาะ

ปฏฺ (ปติ) แปลงเป็น **ปจฺจ** เช่น ปจฺเจติ ย่อมกลับถึง

ปรี แปลงเป็น **ปรี** (ร ที่ รี เป็น ลี) เช่น ปรีโโพโธ ความกังวล

ปรีพฺพุตฺ (ต ปัจจย) อัน...กิดขวางแล้ว แปลงเป็น **ปยิ** เช่น ปยิรฺอุปาสติ

ย่อมนั่งใกล้ สลับที่ ร กับ ย อาคม ศัพท์เดิมเป็น ปรีรฺอุปาสติ (สัท.สุต.๑๕๔)

สํ แปลงเป็นพยัญชนะที่สุตวรรคทั้ง ๕ คือ ง ญ ณ น ม

เช่น สํ แปลงเป็น ญ สญฺจเรติ ย่อมเที่ยวไปพร้อม

ข้อควรจำพิเศษเกี่ยวกับ นิ,หฺ อุปสัค

นิ เข้า,ลง นิยมนำหน้ากิริยา ไม่ซ้อนพยัญชนะ หรือลง ร อาคม

เช่น นิ – กุชฺฌติ ย่อมงอ = นิกุชฺฌติ ย่อมงอเข้า

นิ – ทหติ ย่อมตั้ง = นิทหติ ย่อมตั้งลง

นิ ไม่มี,ออก นิยมนำหน้าทั้งนามและกิริยา ซ้อนพยัญชนะ หรือลง ร อาคม เช่น

นิ – อนฺตรายโย อันตราย = นินฺตรายโย ไม่มีอันตราย

นิ – กทฺฏมฺติ ย่อมจุด = นิกทฺฏมฺติ ย่อมจุดออก

ถ้าศัพท์หลังเป็น ร,หฺ ที่หฺะ นิ เป็น นี เช่น นิ – รโส

รส = นีรโส ไม่มีรส

นิ – หรณํ = นีหรณํ นำออก

ทุ อุปสัคเมื่อนำหน้าบทอื่นมีความนิยม ดังนี้

ถ้าพยัญชนะวรรคอยู่หลัง นิยมลงพยัญชนะสังโยค (ซ้อน) เช่น ทุคฺคโต
ถ้ามีพยัญชนะวรรคอยู่ข้างหลัง นิยมที่ชะ อุ เป็น อู เช่น ทูวิญญูโย
ถ้ามีสระอยู่หลัง นิยมลง ร อาคม เช่น ทุราวาสา, ทุรติกกม

๓. อำนาจของอุปสัคนำหน้ากิริยาศัพท์

อุปสัคเมื่อนำหน้ากิริยาศัพท์แล้ว ย่อมทำความเข้าใจความหมายเนื้อความเดิม
ของธาตุให้มีความหมายต่าง ๆ จำแนกได้ ๓ พวก ดังนี้

- อุปสัคเบียดเบียนธาตุ** คือ ส่งเสริมเนื้อความเดิมของธาตุ ให้เพิ่มเนื้อความ
มากขึ้น เช่น กโรติ ย่อมทำ เพิ่ม ทุ เป็น ทุกฺกโรติ ย่อมทำชั่ว คจฺฉติ ย่อมไป
เพิ่ม อนุ เป็น อนุคจฺฉติ ย่อมไปตาม เป็นต้น
 - อุปสัคคล้อยตามธาตุ** คือ ไม่ส่งเสริมเนื้อความเดิมของธาตุ ให้เปลี่ยนไปเพียง
แต่ลงเพื่อความสละสลวยเท่านั้น เช่น นสฺสติ ย่อมฉิบหาย เพิ่ม วิ เป็น วินสฺสติ
ย่อมฉิบหาย ยุตฺถํ ประกอบแล้ว เพิ่ม นิ เป็น นิยุตฺถํ ประกอบแล้ว เป็นต้น
 - อุปสัคสังหารธาตุ** คือ ส่งเสริมเนื้อความเดิมของธาตุ ให้แปลกใหม่ หรือ
เปลี่ยนความหมายไป เช่น คจฺฉติ ย่อมไป เพิ่ม อา เป็น อาคจฺฉติ ย่อมมา
ชีนาติ ย่อมชนะ เพิ่ม ปรา เป็น ปราชยติ ย่อมแพ้ เป็นต้น
-

๔. อุปสัคเปียดเบียนธาตุและอุปสัคสังหารธาตุประกอบกับธาตุ ๘ หมวด ดังนี้

๑. หมวด ภู ธาตุ ลง อ,เอ ปัจจย

อนุ - ภู = เสวย,อำนวย (อนุโภติ)

อภิ - ภู = ครอบงำ,ข่มขี่ (อภิวาติ)

ปริ - ภู = อบรม,ดอง,ดูหมิ่น (ปริวาติ)

วิ - ภู = เสื่อม,ฉิบหาย,ไม่มี (วิวาติ)

สํ - ภู = เจริญ,ยกย่อง,สรรเสริญ,เกิด (สมวาติ)

ปรา - ภู = ฉิบหาย,เสื่อม (ปราวาติ)

นิ - สึ = อาศัย,พึ่งพิง (นิสฺสยติ)

วิ - ปจฺ = เพลิดเพลิน,สุขงาม (วิปจฺจติ)

อว - อิกฺข = พิจารณา,ดูลง (อเวกฺขติ)

ปฐฺ + อว - อิกฺข = พิจารณาเห็น (ปจฺจเวกฺขติ)

ปฐฺ - สํ - อิกฺข = พิจารณา (ปฐฺสณฺจิกฺขติ)

อุป + ปริ - อิกฺข = ไคร้ครวญ,พิจารณา (อุปปริกฺขติ)

อป - อิกฺข = เฟ่ง,หวัง (อเปกฺขติ)

อุป - อิกฺข = เฟ่งเล็ง,วางเฉย (อุเปกฺขติ,อุเปกฺขา)

อุป - ลภ = เข้าไปได้,ค้นคว้า,หา (อุปลพฺภติ,อุปลภติ)

อธิ - คมฺ = ถึงทัບ,บรรลุ,ได้รับ (อธิคจฺฉติ)

นิ - คมฺ = ถึง,บรรลุ,ได้,ก้าวออก,เปล่งออก (นิคฺคจฺฉติ)

อนุ - คมฺ = ไปตาม,ไปส่ง (อนุคจฺฉติ)

อา - คมฺ = มา (आคจฺฉติ)

อุ - คม = ขึ้นไป (อุคฺคจฺฉติ)

ปฏฺิ + อุ - คม = ต้อนรับ (ปจฺจุคฺคจฺฉติ,ปจฺจุคฺคมนํ)

อภิ + อุ - คม = พุ่งขึ้น,เหาะ,กระจายไป (อพฺภุคฺคจฺฉติ)

อุป - คม = เข้าไปใกล้,เข้าไปหา (อุปคฺคจฺฉติ)

ปฏฺิ + อา - คม = กลับมา (ปจฺจาคฺคจฺฉติ,ปฏฺิคฺคจฺฉติ = กลับไป)

วิ - คม = ไปปราศ,ปราศจาก (วิคฺคจฺฉติ,วิคฺต ต ปัจจย)

อป - คม = จากไป,หลีกเลี่ยง (อปคฺคจฺฉติ,อปคฺโตะ ต ปัจจย)

สํ - คม = ไปพร้อม,ร่วมกัน,อยู่ร่วมกัน,สงคาม

(สงคฺคจฺฉติ,สงคาเมติ,สงคาโม ฐ. ๘/๙๗)

สํ + อา - คม = มาพร้อม,คบหา,สมาคม (สมาคฺคจฺฉติ)

สํ + อนุ + อา - คม = มาตามพร้อม,ประกอบ (สมนฺนาคฺคจฺฉติ,สมนฺนาคต)

แปลง สํ นิคคหิต เป็น ม พฤทธิ อุ ที่ อนุ เป็น โอ แปลง โอ เป็น อว

แปลง ว เป็น น ตี วัตตมานา สำเร็จรูปเป็น สมณฺนาคจฺฉติ

๒. หมวด รุธ ธาตุ ลง ลง อ,เอ ปัจจย

ถ้าแปลเป็นอักษรธาตุไม่ต้องลงนิคคหิตอาคมต้นธาตุ

แต่ลง ย ปัจจยในหมวด ทิว แทน เช่น สตุตธา ภิชฺชติ แตกโดย ๗ ส่วน

ถ้าแปลเป็นสกรรมธาตุต้องลงนิคคหิตอาคมต้นธาตุด้วย

เช่น สาลํ ภินฺทติ ทำลายซึ่งศาลา

วิ - รุธ = ยินร้าย,เสียใจ,โกรธ,ด่า,ผิด (วิรุชฺฌติ)

นิ - รุธ = ด่าโดยไม่เหลือ (นิรุชฺฌติ)

อนุ - รุธ = ยินดี (อนุรุชฺฌติ)

อติ - มฺจ = หลุด,พ้น,น้อมใจทับ,อธิฐาน,สิ่ง (อติมฺจฺฉติ,อติมฺจฺต ต ปัจจย)

วิ - มฺจ = เปลื้อง, ปกป้อง, ป้องกัน (วิโมเจติ, วิมฺจติ)

อา - ฤช = ผูกใจ, ตั้งใจ, อธิฐาน (อาฤชติ, อาโภโค)

อุป - ฤช = เข้าไปกิน, ใช้น้อย (อุปฤชติ)

ปริ - ฤช = บริโภค, ใช้น้อย (ปริฤชติ)

สํ - ฤช = กินร่วม, คบหา (สมฤชติ)

สํ - ภิฑ = เจือปน, ระคน (สมภินฺทติ)

ปริ - ภิฑ = ยุยง, ทำลายรอบ (ปริภินฺทติ)

อา - ลิป = ฉาบทาทั่ว, พอก(แผล), เผา (อาलिปติ)

อุป - ลิป = แปดเปื้อน, เข้าไปฉาบ, ประพรม (อุปलिपติ)

วิ - ลิป = ไล่ทาของหอม (วิเลปติ, อนฺลิปติ = ทาตาม)

๓. หมวด ทิว ธาตุ ลง ย ปัจจัย

ย + ว = พพ ย + ฐ = ชุฌ ย + ห = ยห ย + ส = สส

ย + จ = จจ ย + ท = ชุช ย + ช = ชุช ฯ ล ฯ

ธาตุตัวเดียว ลง ย ปัจจัย ได้บ้าง เช่น ขียติ เป็นต้น

สํ - สีว = เย็บพร้อม, เกี้ยว (สํสีพพติ)

ปริ - สีว = เย็บรอบ, ประสาน (ปริสีพพติ)

อา - สีว = เสพ, คบ (อาเสวติ)

อว - พุธ = หยั่งรู้ (อวพุชฌติ)

วิ - รช = เปื้อนหน้า, คลายกำหนด, สำรอก (วिरชติ)

๔. หมวด สฺ ธาตุ ลง ณฺ, ณา ปัจจัย (แปลง อุ ที่ ณฺ เป็น โอ)

อนฺ - สฺ = ฟังตาม, สวด, ประกาศ (อนฺสฺสวติ ลง อ ปัจจัย)

อภิ - สฺ = ชำระ (อภิสฺโนติ)

อว - สุ = อ้วนระคะ...ชุ่ม,ครอบงำ,กำหนด (อวสุสุต ต ปัจจย)

ป - สุ = ขวนขวาย (ปสุต ต ปัจจย)

ป-สุ = ประสูติ,เกิด (ปสุต ต ปัจจย)

ปฐิ - สุ = ยอมรับ,ตอบรับ,รับคำ (ปฐิสสุณาติ,ปฐิสสุณิตวา,ปฐิสสโว)

ส - รุ = ระวัง,สำรวจ (สรวุโณติ,สรวุต ต ปัจจย)

๕. หมวด กิ ธาตุ ลง นา ปัจจย

วิ - กิ = ขาย,จำหน่าย,แลกเปลี่ยน (วิกิณาติ)

(สำเร็จรูปเป็น วิกิณา ซ้อน กุ แปลง นา เป็น ณา)

ปรา - ชิ = แพ้,พ่ายแพ้,ปราชัย (ปราชยติ,ปราชโย)

ปริ - จิ = คั่นเคย,อบรม,ดอง (ปริจิณาติ)

อุ - จิ = เลือกเอา (อุจจิณาติ)

วิ - จิ = ตรวจดู,ค้นหา,เลือกเอา (วิจิณาติ)

อนุ - ญา = รู้ตาม,ยินยอม,อนุญาต (อนุชานาติ,อนุญญาต ต ปัจจย)

ปฐิ - ญา = รับ,ปฐิญญา,สารภาพ (ปฐิชานาติ)

ป - ญา = ปรากฎ (ปญญาติ ลง ย ปัจจย,ปญญาณ)

๖. หมวด คห ธาตุ ลง ณา ปัจจย

คห - ณา = คณห เมื่อนำไปประกอบกับอุปสัค

นิยมซ้อน ค เช่น ปฐิคคณหติ เป็นต้น อนึ่ง คห ธาตุ

เมื่อลง ณา ปัจจย และประกอบกับวิภัตติอาขยาต หมวดวัตตมานา

และปัญจมี มีรูปเป็น **คณหาติ** ก็ได้ **คณหติ** ก็ได้ **คณหาตุ** ก็ได้ **คณहत** ก็ได้

อนุ - คห = ถือเอาตาม,เกื้อกูล,อนุเคราะห์ (อนุคคณหาติ)

อติ - คห = ถือเอายิ่ง,ได้,บรรลู่ (อติคณหาติ)

อุ - คหฺ = เรียนเอา,เก็บไว้,จำได้ (อุคฺคณฺหาติ)

นิ - คหฺ = ช่ม,ช่มชี่,ลงโทษ,ทำโทษ,ถูกปราบ (นิคฺคณฺหาติ)

ป - คหฺ = ประคับประคอง,ยกย่อง,อุดหนุน (ปคฺคณฺหาติ)

วิ - คหฺ = แยก,แก่งแย่ง,วิเคราะห์ (วิคฺคณฺหาติ)

ปริ - คหฺ = ถือเอารอบ,รักษา,หวงแหน,กำหนดจับ,ถือเอา (ปริคฺคณฺหาติ)

สํ - คหฺ = ถือเอาพร้อม,รวบรวม,สงเคราะห์,รวบรัด,ย่อความ,เกลี้ยกล่อม (สงฺคณฺหาติ)

๗. หมวด ตนฺ ธาตุ ลง โอ ปัจจัย

ธาตุที่ประกอบ โอ ปัจจัย เมื่อนำไปประกอบวิภัตติ

อาขยาตตั้งแต่ สัตตมี เป็นต้นไป ลง โอ ปัจจัยเสีย

เช่น กเรยฺย,กริสฺส,กริสฺสติ เป็นต้น

อติ - กรฺ = ทำยิ่ง,ล่วงเกิน,ทำเกินไป (อติกกฺโรติ)

อธิ - กรฺ = กระทำยิ่ง,แม่งาน,ระงับ,คดี (อธิกต ต ปัจจัย,อธิกาโร,อธิกรณ)

อนุ - กรฺ = ทำตาม,เอาอย่าง (อนุกฺโรติ)

อุป - กรฺ = เข้าไปทำ,เกื้อกูล (อุปฺกกฺโรติ,อุปกาโร)

ปฏฺ - กรฺ = ทำคืบ,รักษาแผล,สมานแผล, (ปฏฺกกฺโรติ,วณฺปฏฺกมฺ)

โอ - สกฺ = สื่อมถอย,ท้อถอย (โอสกฺโกติ)

ปริ - สกฺ = ตะเกียกตะกาย,พยายาม,ชวนชวาย (ปริสกฺกติ ลง อ ปัจจัย)

ปฏฺ - สกฺ = ถอยกลับ,วิ่งกลับ (ปฏฺสกฺกติ ลง อ ปัจจัย)

๘. หมวด จฺรฺ ธาตุ ลง เณ,ณฺย ปัจจัย

ปริ + วิ - ตกฺ = ไตร่ตรอง,ตรึกโดยรอบ,กลุ้มใจ (ปริวิตกฺเกติ)

อา - มนฺตฺ = เรียกมา (อามนฺเตติ)

นิ - มนต = เชื่อเชิญ,นิมนต์ (นิมนต์เตติ)

วิ - จินต = คิดพิศ,งดงาม (วิจินเตติ,วิจิตต คุณนาม)

พระมหาพงศ์ภัค วรรโก รวบรวม